

ВІЗУАЛЬНИЙ КОД ШЕВЧЕНКА ЯК МАРКЕР УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ

М. Рябченко, канд. філол. наук, асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка
m.riabchenko@univ.net.ua

Розглянуто візуальний та символічний образ Тараса Шевченка, який вже кілька століть є сакральним для українського ментального простору. Протягом ХХ століття образ Шевченка маркував боротьбу народу за належність. Численні зображення на листівках, плакатах, агітаційних матеріалах, пам'ятники, рядки поезії, що стали гаслами боротьби українців, – усі ці маркери були ледь не обов'язковими. Представники проукраїнських та пробільшовицьких сил, солдати радянської армії у Другій світовій війні і воїни УПА, українські діаспори по всьому світу – у їхній символіці завжди був присутній образ Шевченка. Не винятком стали й події Революції гідності та сучасної російсько-української війни: Шевченкові зображення оприявлені як символи української позиції. Якщо ж поглянути на протилежний бік конфлікту – сепаратистські так звані республіки – там ані Шевченка, ані іншої української атрибутики немає, натомість спостерігається тяжіння до радянської та російської символіки, що доводить антиукраїнськість цих формувань та нашарування чужої ідеології.

Ключові слова: код, символ, архетип, маркер, образ Шевченка, візуалізація, українська ідентичність.

Образ Тараса Шевченка вже кілька століть є сакральним для українства. Його давно не сприймають лише як українського видатного поета, ця постать стала глибоко символічною і архетипною, адже в більшості українців уже несвідомо з'являється асоціація: "говоримо Україна – розуміємо Шевченко, говоримо Шевченко – розуміємо Україна". Це й не дивно, бо саме Шевченко "витворив екзистенційний та мовностилістичний образ українця, створив естетичну систему координат української нації та її словесної творчості: Україна, Київ, Дніпро, бандурист-перебендя, козак, дівчина, калина, садок вишневий коло хати, фатум Петербурга й Москви і національно-екзистенційні трагедії Богдана

Хмельницького та його послідовників" [10, 36]. Тобто його образ є невід'ємною складовою української самоідентифікації.

Ще за життя Т. Шевченко був відомою й популярною особою. Проте ця популярність обмежувалася переважно колом української та російської інтелігенції, частково прогресивною аристократією. У селянським же середовищі ані його постать, ані його твори такої популярності та відомості не мали, причиною чого були соціальні та політичні умови існування тогочасної України в Російській імперії (неосвіченість селянських мас, заборона українського книгодрукування та, відповідно, поширення української книги, відсутність української школи і т. п.). Про незнання свідчать дані, наведені С. Скедьчиком у монографії "Українофіли. Світ українських патріотів другої половини ХІХ століття" стосовно перепоховання Шевченка в Каневі: місцеві жителі уявлення не мали, чиє тіло привезли із Петербурга, вважаючи, що це або великий пан, або якийсь генерал чи полковник, який удостоївся таких почестей через свій статус і гроші [4, 60]. Але вже на початок ХХ ст. можемо говорити про всенародну славу поета, більше того, повністю сконструйований образ Батька та Безсмертного Кобзаря. Окрім того, Шевченко як символ став і політично значущим, а тому царська влада чинила постійний опір і тиск на українські громади, негласно заважала встановленню пам'ятника в Києві в 1911 р., або ж навіть заборонила проведення сотих роковин у 1914 р., тобто його постать офіційною владою сприймалася як загроза для імперії.

Причиною такого стану речей стала послідовна активна популяризація і постаті, і творчості Шевченка як українофілами, так і народниками. Говорячи про українську національну семіотичну систему, яку активно конструювали українофіли, С. Скедьчик наголошує на тому, що чи не найважливішим її елементом стала могила поета в Каневі: "У ній народницька харизма поета селянської нації поєднувалася з потужним історичним образом, узятим із козацької давнини й оспіваним самим Шевченком, – могилою, козацьким курганом" [4, 55]. Тобто формувався такий важливий елемент коду нації, як колективна пам'ять. "Колективна пам'ять – це те, що залишається від мину-

лого в пережитому досвіді груп, або те, що ці групи роблять із минулим" [9, 188]. На відміну від історичної пам'яті, яка за своєю природою аналітична та критична, точна, виразна, залежить від розуму, "колективна пам'ять глобальна, без кордонів, розмита й всеохопна, постає з віри, яка вбирає лише те, що її саму підтримує" [9, 189]. Як правило, колективна пам'ять концентрується в конкретних "місцях пам'яті" (П. Нора), якими можуть бути події, географічні точки, будівлі чи ландшафти, що несуть у собі символічне значення. "Місця пам'яті" є головною умовою формування ідентичності певної суспільної групи. Саме таким місцем пам'яті й стала (з подачі українофілів) могила Тараса Шевченка.

Розуміючи значення й символічність місця поховання поета, українофіли активно включилися в дискусію стосовно того, де ж саме воно має бути. Г. Честахівський навіть свідомо пішов на обман, стверджуючи, що в останні хвилини життя Шевченка перебував біля нього й отримав усний заповіт поховати його на Чернечій горі в Каневі, там, де поет мріяв побудувати хатину й жити із сім'єю [4, 58–59]. Після похорону Честахівський залишається в Каневі й займається просвітницькою діяльністю, розповідаючи селянам про те, хто саме похований на горі, та знайомлячи їх із творами Шевченка. Розповіді про духовне воскресіння української нації, "вічне життя" батька всіх знедолених людей Тараса та його невмирущість для наступних поколінь, читання Шевченкових поем (зокрема, "Тарасової ночі" та "Гайдамаків") дуже швидко у свідомості малоосвічених селян трансформувалося в релігійні та міфологічні конструкти на рівні власного розуміння. Таким чином, щире пропагування українофілами безсмертя та "батьківства" поета наклалося на традицію вшановувати християнських святих і обов'язкового паломництва до місця їхнього поховання як святині. "Семіотична система релігійності дуже нагадує семіотичну систему національної ідентичності, і творення символів в обох системах відбувається за тими самими законами [...] Просто кажучи, 1861 року в Каневі почався процес перетворення селян на українців" [4, 63].

Про це нове самоусвідомлення можна довідатися з книг для гостей, які велися протягом 1897–1916 рр. (детальні дослідження цих записів є, наприклад, у монографії С. Брижницької [1]). Так, часто звичайні селяни, які залишали дописи з враженнями про відвідини могили, ідентифікували себе як власне українців, а не малоросів (цитуємо, зберігаючи мову оригіналу. – *М. Р.*): "Був на могилі рідного батька свого Тараса щирий українець" [4, 63]. Враховуючи, що на той час такого офіційного визначення не існувало, натомість українське населення однозначно трактувалося як малоросійський "різновид" великого російського народу, то ці записи є свідченням великої ваги. Цікаве підтвердження зміни культурного коду нації наводить Ю. Макаров у четвертій частині свого фільму "Мій Шевченко": якщо раніше в селянських хатах поряд із іконами містився портрет Григорія Сковороди, то з поширенням і утвердженням слави Шевченка він замінюється на зображення останнього.

Таким чином, протягом останньої третини XIX ст. остаточно сформувався вже культовий образ "Великого Кобзаря" та " частиною України та українців, часто "заміняючи собою Батька нації" Тараса Шевченка. Більше того, цей образ став невід'ємною означення "українське" у візуальних повідомленнях" [6, 213].

Таких візуальних повідомлень у XX ст. з'явилося дуже багато: куди б доля не закидала людей, які б маніфестації чи святкування не проводилися, на якому б боці у воєнних конфліктах не воювали українці, – усюди образ Шевченка маркував їхню присутність і боротьбу за належність власне до української нації. Загалом, ці візуалізації своєї ідентичності умовно можна поділити на кілька блоків: 1) відображення в мирному житті; 2) відображення під час маніфестацій; 3) відображення під час національно-визвольних війн.

Від початку XX ст. з'являється велика кількість друкованої продукції (листівки, марки, репродукції), на яких у різний спосіб оприявлений Шевченко. Його образ використовували, щоб передати вітання з України, як, наприклад, на листівках "Привіт

з Канева", "Привіт з України" або ж навпаки, з іншої країни, наприклад Канади, де були переселенці з України (іл. 1)⁷.

Ілюстрація 1

Часто або зображення Шевченка, або рядки з його віршів, або і те, і те одночасно, накладалися на малюнки чи фотографії з українськими краєвидами (іл. 2).

⁷Тут і далі у статті ілюстративний матеріал взято з відкритих інтернет-джерел. Ілюстрації № 8, 9, 12, – з книги М. Назаренка "Поховання на могилі (Шевченкова біографія у фольклорі та фейклорі)". – К.: Критика, 2017. – С. 457, 465, 469.

Звісно, неодноразовим було поєднання образу Шевченка з українською державною символікою (іл. 3).

Ілюстрація 3

Цікавим є спостереження дослідника В. Косіва: на листівках із зображеннями міст (наприклад, Львова або Тернополя), що на той час взагалі перебували в складі іншої імперії, постать Шевченка (який фізично ніколи не був присутній на цих територіях) не стільки є портретним зображенням, скільки означенням їхньої належності до українського простору – "Львів – українське місто", "Тернопіль – українське місто" [6, 213] (іл. 4).

З настанням революційних заворушень 1917 р. в Російській імперії та, відповідно, першими масовими українськими демонстраціями, які засвідчили початок національно-визвольних змагань, образ та поезія Шевченка стають невід'ємною складовою всіх проукраїнських акцій. Так, велелюдні демонстрації у березні 1917 р., які пройшли в Києві й Петрограді, обов'язково супроводжувалися синьо-жовтими прапорами та портретами Шевченка. Як зазначає Ю. Митрофаненко: "Українська газета "Наше життя", орган Петроградського комітету УСДРП, 24 березня

1917 року писала про кількатисячну українську маніфестацію в Петрограді і панахиду (в Казанському соборі) за Шевченком. Газетярі зазначали, що на цьому заході цілими ротами були присутні солдати Петроградського гарнізону: "у всіх блакитно-жовті стрічки. Обличчя радісні. Чути стриманий гомін – всюди по-українськи" [8]. Трохи більше, ніж за місяць відбулася першотравнева маніфестація в Хабаровську, українці знову ж таки пройшлися колоною з портретом Тараса Шевченка (іл. 5).

Ілюстрація 4

Багато демонстрацій в добу УНР неодмінно супроводжувалися візуалізацією у вигляді Шевченкових портретів або ж цитат із його поезії. Окрім того, таке саме унаочнення його образу маємо на великій кількості друкованої продукції (листівки, плакати, марки і под.) того часу (іл. 6).

Ілюстрація 5

Ілюстрація 6

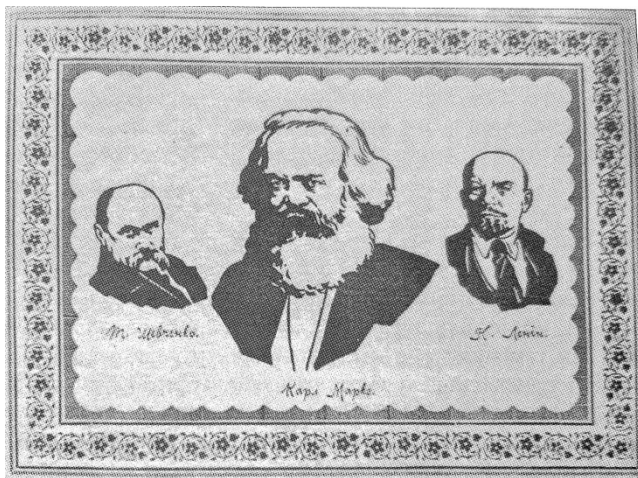
Як і раніше, таке маркування своєї належності до української нації відбувалося незалежно від тогочасного територіального розподілу нашої держави між світовими імперіями. Яскравим свідченням може слугувати, наприклад, фото вояків Української галицької армії, які після поразки опинилися в таборі військово-полонених м. Жиліна тодішньої Чехословаччини, на якому вони позують з уквітчаним портретом Шевченка перед камерою (іл. 7).

Ілюстрація 7

Не була винятком із загального контексту ідентифікації України із Шевченком і Холодноярська республіка. Поряд із відомим гаслом – "Воля України – або смерть" – яке було вишите на одному з їхніх прапорів, використовувалася також цитата "І повіє огонь новий з Холодного Яру" з однойменного твору поета.

Закономірно, що відвоювання права на вільну, незалежну та соборну Україну представниками власне українських мілітарних утворень завжди супроводжувалося візуальними образами Шевченка. Але, цікаво, що й у протилежному таборі, серед більшовиків, спостерігалася та ж сама ситуація, адже і в їхніх лавах перебувала велика кількість українців. З цього боку також наявна візуалізація Шевченкового образу, намагання вписати український код вже в комуністичний контекст. Ілюстрацією може слугувати, наприклад, листівка 1920-х років, на якій в одному ряді з Карлом Марксом та Леніним перебуває й наш поет (іл. 8).

Ілюстрація 8

Як представники УНР, так і представники КП(б)У опікувалися могилою Шевченка в Каневі, відвідували місце поховання поета, при цьому були абсолютно переконані в тому, що якби Шевченко був живий, він би був на їхньому боці. Ось, наприклад, один із записів із книги відгуків на Чернечій горі в Каневі того часу: "Коли б ти був живим, ти б боровся разом з трудящими проти петлюрівського шовінізму і національного цькування, який проводить цей зрадник українського трудового народу. Хай живе Вільна Українська Світська Республіка! Твої мрії, дорогий поете народу, здійснюються тепер" [цит. за 8]. Більше того, саме більшовики поставили перший офіційний пам'ятник "батьку нації" у Києві в 1919 р. (скульптор Б. Кратко). І хоч це й був фанерний виріб, який помістили замість фігури княгині Ольги у скульптурній групі на Михайлівській площі, але подія є знаковою: тенденція маркувати присутність українців на даній території за допомогою візуального образу Тараса Шевченка є характерною національною ознакою, незалежно від ідеологічних переконань, які є вже своєрідною надбудовою над первинним самовизначенням. Оскільки постать Шевченка була центральною в українському і літературному, і сакральному канонах, російська комуністична партія навіть після згортання вимуше-

ного для неї процесу українізації на території нашої країни не змогла позбавити поета його архетипної ролі. Але, звісно, не могла вона й дозволити вільнодумства. А тому в масовій свідомості постать великої людини агресивно перетворювали на кітчевий мелодраматичний образ недалекого малоосвіченого селянка, який усе життя страждав, був учнем великих російських демократів (наприклад, Бєлінського), другом російського "старшого брата", революціонером-демократом etc. Звісно, що всі ці постулати нової ідеології постійно візуалізувалися в найрізноманітніший спосіб: плакати, листівки, картини та їхні численні репродукції, книжкові ілюстрації, транспаранти на демонстраціях (наприклад, іл. 9). Усе це, як аргументовано довів Г. Грабович у своєму дослідженні "Колажі з Шевченком" [3], врешті призвело до стійкого стереотипного та клішованого образу Шевченка в суспільному сприйнятті, який і в ХХІ ст. не до кінця розвінчаний та подоланий.

Ілюстрація 9

Обов'язковість пам'ятника Шевченку як оприявлення себе, з одного боку, а також як висловлення шани до його постаті – з іншого, стали причиною того, що він є рекордсменом серед культурних діячів за кількістю встановлених монументів. На сьогодні в усьому світі їх існує більше тисячі, з них на території України – 1218 екземплярів [12, 770–774].

Якщо відійти від серйозно-символічного трактування теми пам'ятників, то варто згадати випадок "спонтанної декомунізації" від бійців АТО на Луганщині в 2017 р., коли монумент Леніну був за допомогою розмальовки звичайною фарбою перетворений на постать Шевченка [2]. Зрозуміло, що в даному випадку йдеться не про естетичний чи художній бік кінцевого результату, а саме про його символічність: із багатьох літературно-культурних українських діячів обирається саме образ "батька нації" (іл. 10).

Ілюстрація 10

У Другій світовій війні українці, як було й до цього, знову опиняються по різні боки воєнного конфлікту, проте це не заважає їхньому національному самоусвідомленню і, відповідно, боротьбі за власну державу. Центральним же пропагандистським образом, символом національного духу та свободи вкотре стає Т. Шевченко. Так, після проголошення в Хусті в березні 1939 р. Карпатської України на відкритті першого засідання її Сойму прем'єр-міністр новоствореної держави Августин Волошин свій виступ починає саме зі слів Шевченка: "Світлий Сойме! В цих словах криється величезна важкість нинішнього історичного дня. Боже Провидіння дозволило мені відкрити Перший Сойм Карпатської України словами Тараса Шевченка: "Встане Україна, світ правди засвітить / І помоляться на волі невольничі

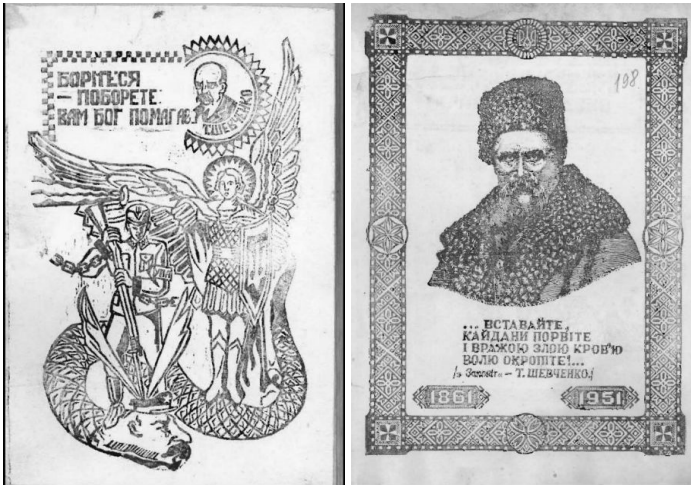
діти"" [7]. Зрозуміло, що візуалізація поетового образу в той чи інший спосіб відображалася і в різноманітній друкованій продукції цього періоду історії нашої країни, зокрема в листівках (іл. 11). Як зауважує В. Косів, для візуальної самоідентифікації чи самопредставлення українців власне портрет Шевченка не конче мав бути присутній на тій чи іншій графічній роботі. Дуже часто дизайнери використовували "сміслові заміщення постаті поета його персонажами (найчастіше – кобзарем), сюжетами або цитатами його творів. Така семантична трансформація за принципом метонімії чи синекдохи була можлива в середовищі, яке достатньо добре знало й використовувало в найрізноманітніших комунікативних ситуаціях творчість Тараса Шевченка" [6, 217]. Листівки Карпатської України не є винятком.

Ілюстрація 11

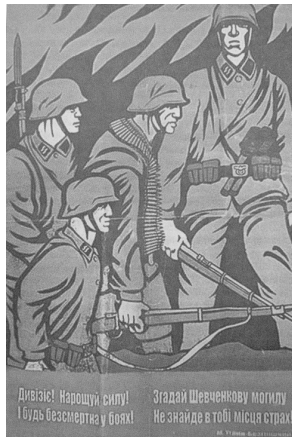
Велику увагу Т. Шевченку приділяли в націоналістичному підпіллі ОУН/УПА. Як стверджує О. Ішук, його представники були переконані в тому, що "Шевченко є "апостолом незалежності України"" [5], а тому значна частина їхньої просвітницької діяльності, велика кількість різноманітної друкованої продукції (дослідження творчості поета, агітаційні матеріали – на сьогодні вони представлені в електронному архіві національно-визвольного руху) були присвячені саме йому (іл. 12). В основі і пропагандистської діяль-

ності, і національно-патріотичного виховання ОУН/УПА був цей образ, про що свідчать, наприклад, численні інструкції, в яких містилися детальні вказівки щодо святкування роковин Т. Шевченка.

Ілюстрація 12

Не меншим за своїм значенням був вплив постового образу й на вояків української дивізії СС "Галичина". Її агітаційні матеріали також часто використовували візуальний код Т. Шевченка (іл. 13).

Ілюстрація 13

Оскільки в радянській армії періоду Другої світової війни перебувало близько шести мільйонів українців (а це становило майже 1/6 усього війська) [11], то закономірно, що й пропагандисти СРСР "мобілізували" образ Т. Шевченка для підняття та зміцнення бойового духу бійців (іл. 14). У численних візуалізаціях вже традиційно експлуатувався образ поета-борця, який неодмінно став би до військових лав "якби-був-живий".

Ілюстрація 14

Таким чином, українська мілітарна історія XX ст. обов'язково містить в собі візуальний і вербальний коди, які базуються на постаті Шевченка, а його образ є незаперечним маркером перебування українців у тій чи іншій військовій формації.

З настанням незалежності України цей символізм, зрозуміло, нікуди не зникає, хоча й з'являються чергові спроби переосмислення літературного канону, тим більше, що він був значно спотворений соцреалістичним нашаруванням. Це переосмислення спостерігалось як безпосередньо в літературі, де воно відбувалося в іронічний спосіб (наприклад, "Дзеньки-бреньки" В. Даниленка, "Badcompany" Ю. Андруховича чи загалом значна частина бурлескно-травестійної творчості "Бу-Ба-Бу"), так і в площині літературознавства (М. Павлишин, Г. Грабович, Т. Гундорова). Вони починають розглядати український літературний простір загалом, і місце та роль образу Шевченка в ньому зокрема з погляду постколоніальних студій, що дає змогу поновому поглянути на традиційні концепти. У період постмодернізму в українському культурному середовищі "націотворення відбувається шляхом пошуку власної національної ідентичності через іронічний аналіз колоніального, антиколоніального, національного та самоаналіз, що стимулює намагання подолати романтичну візію (месіанізм, богообраність, непотрібну жертвовність) і спрямованість на минуле. У центрі його зацікавлень – сучасне, неоднозначне, амбівалентне, яке неможливо підігнати під один загальний маркер" [14, 44]. І хоч традиціоналістське середовище опиралося цим дослідженням і літературній діяльності, воно не могло зупинити прогрес наукової та суспільної думки.

Процес переосмислення себе як нації з погляду постколоніалізму триває й досі, він не завершився, і це яскраво оприявлюється в культурному просторі останніх років. Особливо чітко на візуально-символічному рівні це відобразилося під час Революції гідності. З початком цієї активної фази чергового витка боротьби за свою незалежність образ Шевченка вже вкотре було піднято на знамена: численні листівки, плакати, картини, декламування поезії в реальному та віртуальному просторах – усе це було неодмінною атрибутикою майданівців і чітко протиставляло їх маргіналізованій масі антимайдану, символіка якого його постать не використовувала. І хоча в цьому візуальному калейдоскопі співіснували образи як антиколоніальної (іл. 15), так і постколоніальної (іл. 16) стилістики, на ментальному рівні це не роз'єднувало майданівське середовище, однозначно репрезентуючи його проукраїнську позицію.

Ілюстрація 15

Ілюстрація 16

Із початком війни на Сході України символізм і значущість Шевченкової постаті, звісно, не зникли. Українські воїни звертаються до поетового слова, наносячи цитати з його віршів на зброю, бронежилети (іл. 17), окремі бійці в інтерв'ю зізнавалися, що поезія Шевченка часто їх підтримувала, давала сили й на- снажувала на боротьбу з окупантом.

Ілюстрація 17

Якщо ж проаналізувати символічні коди так званих ЛНР та ДНР – гасла, візуальний ряд, прапор і герб – навіть незацікавлений спостерігач однозначно зверне увагу на те, що все це повністю позбавлене українського змісту загалом, не кажучи вже про наявність Шевченкового слова чи образу зокрема. Ті гасла й ідеї, з якими в 2014 р. виходили на демонстрації та мітинги в Донецьку й Луганську, були просякнуті ідеологією СРСР, ностальгією за часами його існування, концептами так званого руського міра (іл. 18).

Ілюстрація 18

Ба більше, найменший натяк на українську атрибутику, а також мова, постаті українських поетів чи письменників викликають шалену лютю і бажання негайно їх знищити (наприклад, неодноразове спалювання українського паспорта, прапорів, нищення іменної таблички В. Стуса на стінах університету в Донецьку, переслідування за проукраїнську позицію) (іл. 19).

Зрозуміло, що велику роль у цьому відіграла тотальна багаторічна проросійсько-антиукраїнська пропаганда, але й варто пам'ятати про ментальне безгрунтя частини населення цього регіону, до якого спричинилися численні переселення сюди людей з інших географічних просторів і не лише України.

Ілюстрація 19

Чи не першою офіційною згадкою Шевченка в Донецьку за період окупації стала цьогорічна березнева передача місцевого телеканалу "Юніон": "Шевченко. Неизвестная биография кобзаря" [13]. Її поява, очевидно, пов'язана з певною зміною риторики Росії стосовно України з її намаганням "протягнути" тезу про примирення простих громадян, і є простою формальністю, адже незважаючи на нібито присутність українського в назві, передача містить абсолютно антиукраїнський зміст і споріднену з відомим опусом О. Бузини стилістику. Лозунг же телеканалу – "ТК "Юніон" патріотичний канал, мета якого – розповсюдження об'єктивної інформації про Донецьку Народну Республіку та Російський світ" – говорить сам за себе.

Таким чином, проаналізований візуальний матеріал дає змогу стверджувати, що центром української сім'юсфери є образ Тараса Шевченка, за допомогою якого наш народ, починаючи з кінця XIX ст., неодмінно маркує свою присутність та оприявлює українську ідентичність. Ставлення ж до поета є дзеркальним відображенням ставлення до всього українського загалом. Відсутність шевченківського коду в офіційній риториці та образному ряді сепаратистських республік на Сході України є яскравим маркером присутності чужорідної ідеології, яка не має нічого спільного з українством. На семіотичному рівні можемо говорити про додатковий доказ неправомірності нав'язуваного Росією терміна "громадянська війна на сході України", натомість наяв- на присутність іноземної експансії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брижицька С. Життя і слово українця для українців. Тарас Шевченко і становлення національної ідентичності українців за матеріалами книг вражень на його могилі 1896–1926 рр. / С. Брижицька. – К. : Задруга, 2006. – 294 с.
2. Воїни АТО "загримували" Леніна в Шевченка на Луганщині [Електронний ресурс] // ТСН. – 2017. – 8 березня. – Режим доступу: https://tsn.ua/ato/voyini-ato-zagrimuvali-lenina-v-shevchenka-na-luganschini-892963.html?_ga=2.30494267.5001677.1536422458-1486073843.1528222320
3. Грабович Г. Колажі з Шевченком / Г. Грабович // Шевченко, якого не знаємо. З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета. – К. : Критика, 2014. – С. 219–279.
4. Єсельчик С. Українофіли. Світ українських патріотів другої половини XIX століття / С. Єсельчик. – К. : КІС2010. – 272 с.
5. Іщук О. Апостол незалежності. Тарас Шевченко в матеріалах ОУН та УПА [Електронний ресурс] / О. Іщук // Укр. правда, Іст. правда. – 2014. – 4 жовтня. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/10/4/145104/>
6. Косів В. Тарас Шевченко у візуальній ідентифікації українців / В. Косів // Вісн. Львів. нац. академії мистецтв. – 2014. – Вип. 25. – С. 211–220.
7. Масляник О. Уроки Карпатської України [Електронний ресурс] / О. Масляник // Закарпаття онлайн. – 2009. – 19 березня. – Режим доступу: <https://zakarpattia.net.ua/News/36292-uroky-karpatskoj-ukrainy>
8. Митрофаненко Ю. Образ Тараса Шевченка в процесах української революції 1917–1920 рр. [Електронний ресурс] / Ю. Митрофаненко // TiMCo. – 2016. – 19 травня. – Режим доступу: <http://timso.koippo.kr.ua/blogs/index.php/Mitrofanenko/1917-1920>
9. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П. Нора. – К. : КЛІО, 2014. – 272 с.

10. Романенко О. Семіосфера української масової літератури : Текст. Читач. Епоха / О. Романенко. – К. : Приват. видавець Якубець А. В., 2014. – 364 с.
11. У червоній армії воювало близько 6 мільйонів українців – історики [Електронний ресурс] // Укр. правда, Іст. правда. – 2014. – 6 травня. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/05/6/142776/>
12. Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / [НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.] – К. : Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2013. – Т. 4. – 806 с.
13. Шевченко. Неизвестная биография кобзаря. [Електронний ресурс] / Юнион. – 2018. – 11 марта. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=tOAW8CsdQLM>
14. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії / О. Юрчук. – К. : Академія, 2013. – 224 с.

REFERENCE

1. Bryzhycjka, S. (2006). *Zhyttja i slovo ukrajincja dlja ukrajinciv. Taras Shevchenko i stanovlennja nacional'noji identychnosti ukrajinciv za materialamy knygh vrazhenj na jogho moghyli 1896–1926 rr.* [Life and word of Ukrainian for Ukrainians. Taras Shevchenko and the formation of the national identity of Ukrainians based on the books of impressions on his grave 1896–1926 years]. Kyiv, Zadrugha [in Ukrainian].
2. Vojyny ATO "zaghrymuvaly" Lenina v Shevchenka na Lughanshhyni (2017). [ATO soldiers "shot" Lenin in Shevchenko in Lugansk region]. TSN – TSN. Retrieved from https://tsn.ua/ato/voyini-ato-zagrimuvali-lenina-v-shevchenka-na-luganschini-892963.html?_ga=2.30494267.5001677.1536422458-1486073843.1528222320 [in Ukrainian].
3. Ghrabovych, Gh. (2014). Kolazhi z Shevchenkom [Collages with Shevchenko]. *Shevchenko, jakogho ne znajemo. Z problematyky symbolichnoji avtobiografiji ta suchasnoj irecepciji poeta – The Unknown Shevchenko. Essays on the poet's Symbolic Autobiography and Reception* (pp. 291-279). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
4. Jekeljchyk, S. (2010). *Ukrajynofily. Svit ukrajinsjkykh patriotiv drughoji polovyny KhIKh stolittja* [Ukrainophiles. The World of Ukrainian Patriots in the Second Half of the 19th Century]. Kyiv: Vydavnytstvo "KIS" [in Ukrainian].
5. Ishhuk, O. (2014). Apostol nezalezhnosti. Taras Shevchenko v materialakh OUN ta UPA [Apostle of Independence. Taras Shevchenko in the materials of the OUN and UPA]. *Ukrajinsjka pravda, Istorychna Pravda – Ukrainian Truth, Historic Truth*. Retrieved from <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/10/4/145104/> [in Ukrainian].
6. Kosiv, V. (2014). Taras Shevchenko u vizual'nij identyfikaciji ukrajinciv [Taras Shevchenko in the Visual Identification of Ukrainians]. *Visnyk Ljvivs'kohoji nacional'noji akademiji mystectv – Visnyk of Lviv national academy of Arts*, 25, 211-220 [in Ukrainian].
7. Masljanyk, O. (2009). Uroky Karpats'kohoji Ukrajinu [Lessons of the Carpathian Ukraine]. *Zakarpattja onlajn – Zakarpattja onlajn*. Retrieved from <https://zakarpattja.net.ua/News/36292-uroky-karpatskoi-ukrainy> [in Ukrainian].
8. Mytrofanenko, Ju. (2016). Obraz Tarasa Shevchenka v procesakh ukrajins'kohoji revoljuciji 1917-1920 rr. [Taras Shevchenko's Image in the pro-

cesses of the Ukrainian Revolution]. *TiMSo – TiMSo*. Retrieved from <http://timso.koippo.kr.ua/blogs/index.php/Mitrofanenko/1917-1920> [in Ukrainian]

9. Nora, P. (2014). *Teperishnje, nacija, pam'jatj* [Present, nation, memory]. Kyiv: TOV "Vydavnytstvo "KLIO" [in Ukrainian].

10. Romanenko, O. (2014). *Semiosfera ukrajinsjkoji masovoji literatury: Tekst. Chytach. Epokha* [Semiosphere of Ukrainian Mass Literature: Text. Reader. Epoch]. Kyiv: Pryvatnyj vydavecj Jakubecj A.V. [in Ukrainian].

11. U chervonij armiji vojuvalo blyzjko 6 miljjoniv ukrajinciv – istoryky (2014) [About 6 million Ukrainians fought in the Red Army– historians]. *Ukrajinsjka pravda, Istorychna Pravda – Ukrainian Truth, Historic Truth*. Retrieved from <http://www.istpravda.com.ua/short/2014/05/6/142776/> [in Ukrainian].

12. Zhulynskij, M (Ed). (2013). *Shevchenkivsja encyklopedija: v 6 tomakh* [The Shevchenko's Encyclopedia] (Vols. 1-6). Kyiv: Instytut literatury im. T.Gh.Shevchenka [in Ukrainian].

13. Shevchenko. Neyzvestnaja byoghrafija kobzarja. (2018). [Shevchenko. The Kobzar's Unknown Biography]. *TK Junyon – TV channel Union*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=tOAW8CsdQLM> [in Russian].

14. Jurchuk, O. (2013). *U tini imperiji. Ukrajinsjka literatura u svitli postkolonialjnoji teoriji* [In the Shadow of the Empire. Ukrainian Literature in the Light of Postcolonial Theory]. Kyiv: VC "Akademija" [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 20.09.18

M. Riabchenko, Cand. of Philology, Assist.
The Institute of Philology
Taras Shevchenko National University of Kyiv

VISUAL CODE OF SHEVCHENKO AS A UKRAINIAN TERRITORY MARKER

The image of Taras Shevchenko has been sacral for Ukrainians for several centuries. He is not only perceived as a Ukrainian prominent poet for a long time, this figure has become deeply symbolic and archetypal, partly progressive aristocracy. The reason for this state of affairs was the consistent active promotion of both the figure and literary works of Shevchenko by Ukrainophiles and Populists as well, which led to the formation of the Ukrainian collective memory. In addition, the second half of the nineteenth century – the period of active formation of the Ukrainian nation itself, and precisely the image of Taras Shevchenko became the core of the national self-awareness of Ukrainians.

Throughout the twentieth century, wherever the fate would not throw up our people, no matter what manifestations or celebrations were held, on which side of the war conflicts Ukrainians would not fight – everywhere, the image of Shevchenko marked their presence and the struggle for belonging to the Ukrainian nation. Numerous images on postcards, posters, agitation materials, monuments, the lines of the poetry, which became the slogans of the struggle of Ukrainians – all these mark-

ers were necessarily present no matter what ideological camp they belonged to. Representatives of pro-Ukrainian and pro-Russians forces, soldiers of the Soviet Army in the Second World War and Ukrainian warriors, Ukrainian diasporas all over the world – Shevchenko's image has always been present in their symbolism. The events of the Revolution of Dignity and the Russian-Ukrainian War were not exceptional: Shevchenko's various images are necessarily present as symbols of the Ukrainian position. Instead, if you look at the opposite side of the conflict – separatist republics – there is neither Shevchenko nor any other Ukrainian attributes, instead a tendency toward Soviet and Russian symbols is observed. It proves once again the anti-Ukrainian nature of these formations and the stratifying of strange ideology.

Key words: code, symbol, archetype, marker, Shevchenko's image, visualization, Ukrainian identity.

УДК 821.161.2'04:2-36 Т.Шевченко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ДУХОВНОСТІ У "ЖИТТІ ФЕОДОСІЯ ПЕЧЕРСЬКОГО" НЕСТОРА ТА ПОЕМИ "ПЕРЕБЕНДЯ" ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Т. Сивець, асп.

Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка
tatyanasivec@gmail.com

Зроблено спробу компаративного аналізу прототипових концептуальних схем ДУХОВНОСТІ як знакового феномену для формування естетичної платформи українського середньовіччя та романтизму. В основу аналізу покладено агіографічну літературну традицію (на прикладі твору Нестора) та петербурзький період творчості Тараса Шевченка (на прикладі поеми "Перебендя"). Порівняльний аспект застосовано з метою виокремлення спільних концептуальних засад у репрезентації образу та творчості духовного медіатора з позицій морально-етичних настанов.

Ключові слова: когнітивна процедура, концептуальний аналіз, прототиповий підхід, морально-етичний ідеал, життє, поема.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими завданнями. Специфіка історії української літератури полягає у поліфункціональності застосування художніх прийомів та методів до з'ясування унікальності конкретного художнього тексту. Однак історизм часто потребує повторного переосмислення важливих подій, а отже – актуалізації пріоритетних світоглядних позицій та морально-етичних цінностей в історіософсь-